

วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ปีที่ 12 ฉบับที่ 1 (23)
กรกฎาคม - ธันวาคม 2553

42 ปี ศิลปศึกษา

อารี สุทธิพันธุ์

ผมดีใจที่ได้มีส่วนร่วมในการนำเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับศิลปศึกษา ที่ได้พัฒนาอย่างสม่ำเสมอตลอดเวลา 42 ปี และขอขอบคุณท่านทั้งหลายที่ได้ร่วมกันจัดกิจกรรมทางศิลปศึกษาขึ้นในครั้งนี้ ซึ่งผมได้เคยเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับศิลปศึกษาไปแล้วว่าควรมีกรอบเฉพาะเจาะจงศิลปะที่มองเห็น ซึ่งผมขอเรียกว่า **ทัศนศิลปศึกษา (Visual Art Education)**

หมายถึง การให้การฝึกฝนปฏิบัติ เพื่อพัฒนา **มือ ตา สมอง และอารมณ์** ให้มีความเจริญงอกงาม และให้ความสัมพันธ์กับเวลา และบริเวณว่าง (**Time & Space**) ด้วยกิจกรรมหลักคือ การลาก (**Drawing**) การระบาย (**Painting**) การออกแบบ (**Designing**) การปั้น (**Modeling**) และการพิมพ์ (**Printing**)

สำหรับปีนี้ผมอยากขอให้ท่านร่วมสอบทานในประเด็นสำคัญสองประเด็น คือ:

สภาพความเป็นอยู่จริง ผมใคร่เสนอให้ท่านร่วมแสดงความคิดเห็นตามแนวทาง 4 ประการ คือ:

1. คิดหาทางเลือกกิจกรรมเฉพาะที่มีจุดเด่น และมีนัยสำคัญเฉพาะเจาะจง (**Narrow focus**)
2. ทบทวนการวางตำแหน่งตนเองในกรอบการเรียนการสอนให้ชัดเจน (**Repositioning**)
3. แสวงหาการแสดงความคิดเห็นที่เป็นรูปธรรม (**Visual thinking**)
4. สนใจต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในสังคม (**Civic responsibilities**)

คิดหาทางเลือกเฉพาะกิจกรรมที่มีจุดเด่นอย่างมีนัยสำคัญ

ผมมีความเชื่อมั่นว่า ท่านเป็นครูศิลปะ ท่าน

ย่อมมีแนวคิดสร้างสรรค์เป็นประจำอยู่แล้วทุกคน เพราะหากทำตามที่เขาบอกทุกอย่างทุกวิธี ท่านก็ไม่มีทางก้าวหน้า สร้างสรรค์ไม่ได้ ด้วยความเชื่อมั่นนี้เอง ผมคาดหวังว่าท่านสามารถเลือกกิจกรรมให้เล็กลง กระจับ เรียบง่าย มีเป้าหมายชัดเจนได้ สอดคล้องกับแนวคิดสร้างสรรค์ และการทำกิจกรรมอย่างมีความสุข สนุกสนานของนักเรียนด้วย

ทบทวนการวางตำแหน่งตนเองในกรอบการเรียนการสอนให้ชัดเจน

ผมเชื่อมั่นว่า ท่านเป็นครูศิลปะในระดับการศึกษาต่างๆ คงมีโอกาสได้ทบทวนแนวคิดและบทบาทในการสอนช่วงเวลาหยุดเทอมแต่ละเทอม เพื่อสอบทานว่ากิจกรรมที่ได้จัดสอนตามวิชาที่สอนไปแต่ละเทอมนั้น มีกิจกรรมใดควรปรับแต่ง แก้ไข เพื่อทันกับการเปลี่ยนแปลงของสื่อวัสดุและวิธีการใหม่ๆ ซึ่งเป็นภาระหน้าที่การสอนของท่านโดยตรง

ขณะเดียวกัน ช่วงเวลาหยุดเทอมท่านก็สามารถศึกษาเพิ่มเติมเพื่อพัฒนาวิชาชีพ ปรับปรุงวิถีสถานะในกรอบวิชาการด้วย ท่านอาจพบว่า ท่านเน้นให้นักเรียนใช้ความคิดน้อยเกินไป เพราะใช้วิธีสอนแบบการเลียนแบบ (**Imitative Method**) ซึ่งมุ่งเน้นเฉพาะทักษะ เพื่อให้ผู้เรียนเป็นศิลปิน ซึ่งขัดกับความมุ่งหมายของศิลปศึกษา ที่มุ่งให้นักเรียนทำกิจกรรมได้อย่างมีความสุข ตามความสามารถของแต่ละคนโดยตรง

ถึงตรงนี้ ผมก็คาดหวังว่าท่านสามารถตัดสินใจได้ด้วยตนเองว่า ท่านจะเป็นครู หรือเป็นศิลปิน เท่ากับเป็นการวางตำแหน่งให้กับตนเองอย่างชัดเจน

แสวงหาการแสดงความคิดเห็นที่เป็นรูปธรรม

ผมเชื่อมั่นว่า ท่านเป็นครูศิลปะ หลังจากได้เน้นจุดเด่นอย่างมีนัยสำคัญ และปรับวางตำแหน่งตนว่าเป็นครูศิลปะแน่ๆ สามารถสอน และประเมินวิชาที่สอนได้แล้ว ท่านก็จะพบว่า

ทุกสิ่งทุกอย่างจะเกิดขึ้นไม่ได้ หากไม่มีการคิดเข้ามาเกี่ยวข้องและจริงๆ แล้วการคิดก็คือตัวกำหนดทุกสิ่งทุกอย่างที่เรารับรู้

นอกจากนี้ผมยังเชื่อมั่นว่า ท่านสามารถคิดได้ด้วยตัวท่านเองว่า **ในสิ่งที่รับรู้ มองเห็นได้นั้น มักจะมีสิ่งที่มองไม่เห็นซ่อนอยู่ด้วยเสมอ** สรุปเป็นที่เข้าใจได้ว่า เราเห็นจริง แต่สิ่งที่เห็นไม่จริง ซึ่งก็เป็นผลมาจากความคิดเห็นนี้เอง (Visual thinking)

สนใจต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในสังคม

ผมเชื่อมั่นว่า ท่านเป็นครูศิลปะที่มีความตื่นตัวอยู่เสมอในการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ รอบตัวในสังคม และมีเรื่องที่สนใจโดยเฉพาะ และท่านก็ดำเนินอยู่เสมอว่า ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นทางการเมืองขณะนี้ เป็นปัญหาของการแตกแยกทางความคิด จนกลายเป็นการแบ่งพวก แบ่งสี ซึ่งจะสามารถแก้ไขได้ด้วยการพูดจาด้วยความจริงใจ มองเห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตนเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ท่านอาจเคยทราบมาว่า **ในการสอนไม่มีการแบ่งแยกทางชนชั้น (in teaching makes no class distinction)** และจากสภาพความเป็นจริงที่พบเห็นขณะนี้ คงคิดว่า **น่าจะมีการสอนที่ไม่ได้เน้นอยู่ที่ผู้เรียนโดยตรง ซึ่งอาจเป็นปัญหาทำให้เกิดผลที่ไม่คาดหวังต่างๆ เกิดเช่น หวังพึ่งคนอื่น หวังพึ่งสิ่งที่มองไม่เห็น แทนที่จะค้นหาคำตอบด้วยตนเอง และสามารถเลือกที่จะคิดทำในสิ่งที่ตนต้องการ**

สภาพความเป็นอยู่ในการเรียนการสอน

ผมมั่นใจว่า ท่านเป็นครูศิลปะ ท่านย่อมสามารถตอบคำถามต่อไปนี้ได้อย่างมีเหตุผลและผล เช่น คำถามมีอยู่ว่า **จะสอนให้เขาทำอะไร รูปอะไร เรื่องราวอะไร จึงจะเหมาะสมกับระดับความรู้ความสามารถ ตามแนวคิดที่ถือนักเรียนเป็นศูนย์กลาง (Student-center)**

ผมเชื่อว่า ท่านเข้าใจดีว่า **รูปและเรื่องราวสัมพันธ์กัน (form&content)** ซึ่งท่านก็สามารถตอบ

ได้ว่า **รูปและเรื่องราว มีได้สองลักษณะคือ รูปและเรื่องราวที่มาจากภายนอก และ รูปและเรื่องราวที่มาจากภายใน**

รูปและเรื่องราวที่มาจากภายนอกนั้น เขาแบ่งไว้ 4 ประเภทคือ

1. รูปและเรื่องราวที่เกี่ยวกับมนุษย์ และธรรมชาติของมนุษย์ (man and his own nature)
2. รูปและเรื่องราวที่เกี่ยวกับมนุษย์ และบุคคลอื่น (man and other people)
3. รูปและเรื่องราวที่เกี่ยวกับความศรัทธาเชื่อถือ (man and his belief)
4. รูปและเรื่องราวที่เกี่ยวกับข้อเท็จจริงทางวิทยาศาสตร์ (man and his scientific facts)

สำหรับรูปและเรื่องราวที่มาจากภายใน เขาแบ่งไว้สองประเภทคือ

1. **ความสำเร็จในทางโลก** มั่งงานดี มีสุขภาพดี ความเป็นอยู่ดี และ 2. **ความสำเร็จในทางธรรม** กล่าวคือ มีชีวิตที่มีความสุข เป็นเรื่องของกายและใจ ซึ่งประกอบด้วยความอยากรู้อยากเห็น ความอยากรแสวงหาเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

รูปและเรื่องราวที่มาจากภายใน ที่สรุปว่า **ภายใน** นั้น ปัจจุบันมีการเชื่อกันว่า ประกอบกันสองส่วนคือ ส่วนที่เป็นร่างกาย ส่วนสมองที่เป็นรูปธรรม และส่วนที่เป็นใจ เป็นความรู้สึกที่เป็นนามธรรม รวมเรียกสั้นๆ ว่า **เป็นความคิด และ ความรู้สึก** ทั้งสองสิ่งนี้ประสานกันเป็นตัวกำหนดทุกสิ่งทุกอย่างที่เรารับรู้ และที่ท่านเป็นครูศิลปะ ผมจึงคาดหวังได้ว่า ท่านจะสามารถแนะนำนักเรียน ให้สามารถจินตนาการเรื่องและรูป ตามความคิดสร้างสรรค์เขาได้ เช่น อาจถามให้นักเรียนได้ใช้ความคิด และสามารถคิดเป็นจาก 6 กิจกรรมต่อไปนี้:

1. จัดกิจกรรมให้นักเรียนรู้จักคิดในใจ โดยเริ่มจากคำถามมีเงินสิบบาท ซื้อของไปสามบาท ทอนกี่บาท การคิดในใจจะช่วยให้คิดเร็ว นักเรียนคงตอบว่า ทอนเจ็ดบาท แต่ถ้าคิดนาน ก็จะได้คำตอบหลากหลาย เช่น สองบาท หนึ่งบาท ไม่ต้องทอน และคิดได้ว่าเงินที่เรามีสิบบาทประกอบด้วยอะไรบ้าง เงินประเภทใด คำตอบก็จะมีตามเงื่อนไข และตามเหตุผลของคนที่มีนั้น

2. จัดกิจกรรมให้นักเรียนสามารถคิดในกรอบ โดยเริ่มเขียนรูป

 แล้วถามว่าในรูปที่เห็น มีเส้น

ประกอบกันก็เส้น คำตอบน่าจะเป็นไปได้ตามความเข้าใจของเส้นก็คือ เส้นลากไปโดยไม่ยกมือ นับเป็นหนึ่งเส้น หากเปลี่ยนทิศทางนับเป็นสองเส้นตามเงื่อนไขนี้ ก็คงตอบได้ว่า เส้นที่ไม่ยกมือสี่เส้น และเส้นยกมือสองเส้น และรูปที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมมีสี่รูปเกี่ยวข้องกับสองมิติ กว้าง×ยาว

3. จัดกิจกรรมให้นักเรียนสามารถคิดนอกกรอบจากการคิดในรอบตอนแรก มีลักษณะสองมิติ แล้วเพิ่มเส้นให้เป็นรูปสามมิติ แล้วถามว่ารูปนี้มีเส้นกี่เส้น มีด้านกี่ด้าน คำตอบที่น่าจะเป็นก็คือ มีสี่เหลี่ยมสองด้าน และท่านอาจถามต่อไปว่าในรูปลูกบาศก์ มีรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 1×1.414 อยู่ภายในด้วย

4. จัดกิจกรรมให้กล้าคิดเปลี่ยนแปลง โดยมีเส้น ให้เป็นโจทย์ แล้วถามว่าเส้นนี้เป็นเส้นตรงหรือไม่ คำตอบก็จะเป็นไม่ใช่เส้นตรง ตามที่เห็นครั้งแรก หากท่านสอนให้เขารู้จักดูโดยดึงปลายทั้งสอง ก็จะได้เป็นเส้นตรงหรือเปลี่ยนมุมมอง ก็จะได้เส้นตรงและแบ่งเส้นนี้เป็นส่วนย่อย เป็นจุด ก็จะเป็นเส้นตรง การส่งเสริมให้คิดเปลี่ยนแปลง หลังจากเพิ่มความเร็วเปลี่ยนมุมมองกล่าว ก็จะช่วยให้นักเรียนเข้าใจการเปลี่ยนแปลงได้ดีขึ้น อาจยกปัญหาเส้นเชือก ให้สร้างสามเหลี่ยมมุมฉาก

5. จัดกิจกรรมทางความคิด ให้รู้จักคิดเพิ่มจากประเด็นคิดเปลี่ยนแปลงซึ่งได้แก่เพิ่มเข้า หรือเอาออก อาจตั้งคำถามว่า มีโต๊ะตัวหนึ่ง เอาขาออกหนึ่งขา จะเรียกว่าเป็นโต๊ะหรือไม่ ถ้าเอาออกสองขาสองขา ต่อไปจะเรียกว่าโต๊ะหรือไม่ นี่เป็นการเอาออก เราอาจสอนให้เขาเพิ่มเข้า โดยใช้ด้านขนาดเท่าๆ กัน โต๊ะวางซ้อนกัน ทับกัน จะเห็นเป็นโต๊ะหรือไม่ การให้รู้จักคิดติดต่อเพิ่มเติม สามารถจัดกิจกรรมได้หลากหลาย และเป็นการตอกย้ำความเข้าใจเกี่ยวกับรูปร่างและพื้นที่เป็นอย่างดีหรือถามว่า ผู้หญิงเดินมาสามคน คนหนึ่งเปิดหน้า ถามว่าชื่ออะไร

6. จัดกิจกรรมทางความคิด ให้สามารถคิดสร้างสรรค์ จากการรู้จักคิดในใจ คิดในรอบ คิดนอกกรอบ คิดเปลี่ยนแปลง และคิดเพิ่มเติมตามที่กล่าวไป

แล้ว กิจกรรมช่วยความคิดเหล่านี้ถือเป็นส่วนประกอบของความคิดสร้างสรรค์ ตามหลักการที่ได้จากธรรมชาติก็คือให้เขาเห็นสองสิ่งแล้ว เขาก็จะคิดถึงสิ่งสามได้ เช่นให้เขาเห็นดวงอาทิตย์ เห็นหยดน้ำ เขาก็จะคิดได้ว่าต้องเห็นรุ่งกีนน้ำ ซึ่งเป็นภาพลักษณ์ตามธรรมชาติ หลักการกระตุ้นความคิดดังกล่าวสามารถสรุปเป็นแนวทางสำหรับการจัดกิจกรรมตามความคิดสร้างสรรค์ได้ ควรเข้าใจเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ตรงกันด้วยว่า หมายถึงความคิดใหม่ ความคิดแปลก อาจเคยมีมาก่อน หรือไม่เคยมี เป็นความแปลกสำหรับเราเองก็แล้วกัน การเบี่ยงเบน เปลี่ยนมุม ตามตำแหน่งของการรับรู้ และที่สำคัญยิ่งก็คือต้องหาทางแสดงให้นักเรียนรู้ว่า ความคิดสร้างสรรค์ไม่ได้ตกมาจากฟ้า หรือได้มาจากการขอพรจากภายนอก เป็นความคิดในตัวของนักเรียนเอง และการให้ทำกิจกรรมทางศิลปะ ต้องนึกเสมอว่า จะจับมือนักเรียนเขียนไม่ได้ ต้องให้เขาเขียนเอง คิดเอง อย่างที่เชื่อกันว่า จะเปลี่ยนแปลงใครไม่ได้ต้องให้เขาเปลี่ยนตัวเขาเอง

ถึงตรงนี้ ผมจึงคาดหวังว่าท่านเป็นครูศิลปะสามารถสอบทานหน้าที่หลักของท่านก็คือ จัดกิจกรรมสร้างสรรค์ทางศิลปะให้คิด โดยกิจกรรมสร้างสรรค์ทางศิลปะ ควรมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. มีลักษณะเป็นสากล (Universality)
2. มีลักษณะหลากหลาย (Diversity)
3. มีลักษณะเสรี (Independence)
4. มีลักษณะบ่งชี้ให้เห็นว่าใครเป็นใคร (Distinctiveness)

นอกจากนี้ ท่านยังจะต้องหมั่นสอบทานตัวเองอย่างสม่ำเสมอ ตามประเด็นที่ผมใคร่ขอให้ท่านร่วมสอบทาน สองประเด็นใหญ่ๆ ดังกล่าวแล้ว

ผมมั่นใจว่าท่านทำได้ และสามารถดำเนินการตามวิธีการที่ท่านเห็นว่าเหมาะสมได้

ปีนี้ผมว่าร่วมกันคิดร่วมกันทำแค่นี้ก็คงพอ
นะครับ

ธันวาคม 2553

บทความจาก : นิทรรศการทัศนศิลป์ เนื่องในโอกาส 80 ปี ศาสตราจารย์พิเศษ อารี สุทธิพันธุ์ 42 ปี ศิลปศึกษา 24 ธันวาคม 2553 – 15 มกราคม 2554 หอศิลป์คณะศิลปกรรมศาสตร์

